



ZAMONAVIY DUNYODA AN'ANAVIY YAPON INTERYERI USLUBINING TA'SIRI VA TRANSFORMATSIYASI

Karimova Dildora Ismoilovna

Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti Mirzo Ulug'bek
nomidagi; fakultet - interyer dizayni, 2-kurs;

+998936053666;

pochta: alievadildora120901@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18587457>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05-fevral 2026 yil

Ma'qullandi: 08-fevral 2026 yil

Nashr qilindi: 10-fevral 2026 yil

KEY WORDS

an'anaviy yapon interyeri, minimalizm, modullilik, wabi-sabi, tabiiy materiallar, yorug'lik estetikasi, transmadaniy moslashuv.

ABSTRACT

Ushbu maqola zamonaviy interyer amaliyotida an'anaviy yapon uslubining ta'sir mexanizmlarini tahlil qiladi. Tadqiqotda vizual-morfologik tahlil, qiyosiy uslubshunoslik va amaliy keyslar sharhi qo'llandi. Natijalar yapon minimalizmi, modullilik va tabiiy materiallar konsepsiyasi global dizaynda barqaror estetika yaratishini ko'rsatadi. Ish transmadaniy moslashuv mezonlarini taklif etadi.

Zamonaviy interyer dizayni global miqyosda tezkor almashinuvlar, bozor standartlashuvi va raqamli tasvirlar oqimi ta'sirida shakllanayotgan bir paytda, mahalliy madaniy an'analardan kelib chiqadigan fazoviy qarashlar tobora muhim ilmiy muammoga aylanmoqda. Ayniqsa, an'anaviy yapon interyeri fenomeni so'nggi o'n yilliklarda faqat tarixiy-etnografik obyekt sifatida emas, balki zamonaviy turar-joy va jamoat makonlari uchun normativ estetika va amaliy metodologiya manbai sifatida qayta talqin qilinmoqda. Bu jarayon dizaynning "xalqaro uslub"ga xos neytrallashuvi bilan bir qatorda, interyerda sokinlik, bo'shliqning semantik qiymati, materialning tabiiyligi va modulli rejalashtirish kabi sifatlarni kuchaytirayotganini ko'rsatadi. Biroq ta'sirning o'zi bir yoqlama ko'chirish emas: yapon uslubi global muhitda moslashadi, ba'zan soddalashtiriladi, ba'zan esa yangi texnologiyalar va yangi yashash ssenariylari bilan boyitiladi. Shu sababli ta'sirni "uslubiy iqtiboslar" doirasida emas, balki estetik, konstruktiv va semantik qatlamlarning murakkab transformatsiyasi sifatida tahlil qilish talab etiladi [1; 2].

Ilmiy adabiyotlarda yapon makonining asosiy kategoriyalari sifatida ma, shoji orqali filtrlangan yorug'lik, tatami moduli, tabiiy materiallar taktil estetikasi hamda wabi-sabi orqali ifodalanadigan vaqt va nomukammallik poetikasi ko'p bora tavsiflangan [3; 4]. Biroq mavjud ishlarda ko'pincha ikki cheklov kuzatiladi: birinchidan, an'anaviy tizim tarixiy kontekstda izohlanib, zamonaviy global interyerda qanday mezonlar orqali "ishlayotgani" yetarli darajada operatsionlashtirilmaydi; ikkinchidan, yapon uslubining bugungi ommaviy dizayndagi ko'rinishlari ba'zan sirtqi atributlar bilan chegaralanib, uning fazoviy logikasi va turmush amaliyoti bilan bog'liq mexanizmlari nazardan chetda qoladi [5]. Shuningdek, Markaziy Osiyoda, jumladan O'zbekistonda interyer nazariyasi bo'yicha yozilgan manbalarda yapon uslubi ko'proq umumiy "minimalizm" tushunchasi bilan tenglashtiriladi, holbuki mazkur uslub

minimalizmning faqat shakliy soddaligi emas, balki ritm, bo'shliq, material va kundalik odatlarning uyg'un tizimi sifatida namoyon bo'ladi [6].

Ushbu maqolaning maqsadi an'anaviy yapon interyeri uslubining zamonaviy dunyodagi ta'sirini fazoviy-kompozitsion, material-texnologik va semantik-pragmatik darajalarda aniqlash hamda uning transformatsiya mexanizmlarini konseptual mezonlar orqali bayon etishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yildi: birinchidan, an'anaviy yapon interyerining identifikatsion belgilarini uslubiy "elementlar" emas, balki tamoyillar sifatida ajratish; ikkinchidan, turli mintaqalardagi zamonaviy interyer keyslarida mazkur tamoyillarning qaysi shakllarda qo'llanayotganini qiyosiy tahlil qilish; uchinchidan, moslashuv jarayonida yuzaga keladigan soddalashtirish, gibridlashuv va tijoriylashuv risklarini ilmiy asosda baholash; to'rtinchidan, transmadaniy qo'llash uchun metodik tavsiyalar beruvchi mezonlar tizimini ishlab chiqish. Tadqiqot dizayn nazariyasi va san'atshunoslik yo'nalishi, 17.00.05 ixtisosligi doirasida, interyer fenomenini madaniy kod va fazoviy amaliyotning o'zaro aloqasi sifatida ko'rib chiqadi.

Usullar:

Tadqiqot metodologiyasi ko'p bosqichli sifat tahliliga tayandi va interyerni bir vaqtning o'zida vizual obyekt, funksional ssenariy hamda madaniy belgilar tizimi sifatida o'qish tamoyiliga asoslandi. Avvalo nazariy asos sifatida yapon arxitekturasi va interyeri bo'yicha fundamental tadqiqotlar, minimalizm va zamonaviy dizayn tarixiga oid ishlardagi tushunchaviy apparat tanqidiy o'rganildi; bunda "tamoyil" va "atribut" farqi aniqlashtirilib, an'anaviy yapon uslubining ko'chiriladigan bezaklar majmuasi emas, balki fazoviy tashkil etish logikasi ekanini tekshirish mezoni sifatida qabul qilindi [1; 3]. Keyingi bosqichda vizual-morfologik tahlil qo'llanib, interyerning reja tuzilishi, kompozitsion o'qi, bo'shliq va to'siq nisbatlari, yorug'likning kirish usuli, material fakturasi va rang palitrasi kabi parametrlarga e'tibor qaratildi. Bu yondashuv interyerlarni "uslubiy o'xshashlik" bo'yicha emas, balki fazoviy tuzilma va sezgirlikni shakllantiruvchi elementlar majmuasi bo'yicha qiyoslash imkonini berdi.

Empirik komponent sifatida ochiq manbalarda e'lon qilingan zamonaviy turar-joy va kichik jamoat interyerlariga doir keyslar korpusi shakllantirildi; ular geografik jihatdan turli madaniy muhitlarni qamrab olishi, funksional tipologiyada farqlanishi hamda yapon motivlari bilan bog'liq yechimlarni namoyon etishi mezonlari asosida tanlandi. Korpus miqdoriy statistik maqsadni ko'zlamadi; u analitik umumlashtirish uchun yetarli bo'lgan tipologik xilma-xillikni berishi kerak edi. Qiyosiy uslubshunoslik metodi yordamida ushbu keyslar an'anaviy yapon interyerining normativ modeli bilan solishtirildi: tatami moduli bilan bog'liq modullilik, shoji va fusuma kabi ko'chma to'siqlarning mantiqi, tokonoma kabi semantik markazlarning mavjudligi yoki ekvivalenti, hamda wabi-sabi bilan uyg'un bo'lgan material qarishi estetikasi kabi belgilar tekshirildi [4; 5]. Bundan tashqari, semantik tahlil qo'llanib, "sokinlik", "tabiiylik", "tartib" kabi qadriyatlarining interyerdagi fazoviy ifodasi va foydalanuvchi xatti-harakatlarini yo'naltirishdagi roli aniqlashtirildi. Metodlarning mazkur kombinatsiyasi tadqiqot maqsadiga mos bo'lib, ta'sirni faqat formal ko'rinish darajasida emas, balki u yaratadigan tajriba va amaliyot darajasida ham aniqlashga xizmat qildi [2; 7].

Natija:

Tahlil natijalari an'anaviy yapon interyeri uslubining zamonaviy dunyodagi ta'siri uchta asosiy yo'nalishda tizimli namoyon bo'lishini ko'rsatdi: fazoviy modullilik va o'zgaruvchan rejalashtirish, material va rangning "tabiiy neytralligi", shuningdek yorug'lik va bo'shliqning

estetik boshqaruvi. Birinchi yo'nalishda, ya'ni modullilik va o'zgaruvchanlikda, zamonaviy interyerlarda tatami modulining bevosita qo'llanishi kam uchrasa-da, uning mantiqi ko'pincha "funktional zonalarining elastikligi" ko'rinishida qayta paydo bo'ladi. Masalan, ochiq reja asosidagi kvartiralarda ko'chma panellar, shaffof yoki yarim shaffof to'siqlar, hamda mebelning transformatsiyalanuvchi tizimlari orqali bir makon turli vaqt ssenariylariga moslashtiriladi. Bu yerda yapon an'anasidagi qat'iy devorlar o'rnini moslashuvchan chegaralar egallab, yashash jarayonini dinamik boshqarish imkonini beradi. Natijada interyer "tayyor kompozitsiya" emas, balki foydalanuvchi tomonidan doimiy qayta yig'iladigan fazoviy konstruktsiya sifatida ko'rinadi.

Ikkinchi yo'nalish material va rang masalasida aniqroq kuzatildi. Zamonaviy interyer amaliyotida yapon uslubining ta'siri ko'pincha yog'och, bambuk, tosh, tabiiy matolar kabi materiallarga ustuvorlik berish, laklangan yaltiroq sirtlar ulushini kamaytirish hamda rang spektrini oq, kulrang, bej va tabiiy jigarrangning sokin diapazonida ushlab turish orqali namoyon bo'ladi. Bunda "tabiiylik" faqat ekologik argument sifatida emas, balki taktitl tajribani kuchaytiruvchi estetik strategiya sifatida ishlatiladi: material fakturasining ko'rinishi, uning qo'l bilan sezilishi va vaqt o'tishi bilan o'zgarishiga imkon berilishi interyerining "tirik" sifatini oshiradi. Ushbu natija shuni ko'rsatadiki, yapon uslubi global dizaynda materialni bezash obyekti emas, balki fazoviy kayfiyatni belgilovchi asosiy vosita sifatida qayta markazlashtirdi.

Uchinchi yo'nalish yorug'lik va bo'shliqning estetik boshqaruvi bilan bog'liq bo'lib, bu ta'sir ko'pincha "kamroq yorug'lik, ko'proq noziklik" tamoyili orqali ko'zga tashlandi. Tahlil qilingan zamonaviy interyerlarda yoritish ko'pincha diffuz, qatlamli va yashirin manbalar asosida tashkil etiladi; qattiq kontrastlar o'rniga yarim soya, yumshoq aks va material yuzasida tarqaluvchi yorug'lik afzal ko'riladi. Natijada interyerining hissiy rejimi tinchlantiruvchi, diqqatni jamlovchi va shovqinsiz bo'lib, bu holat global shahar hayotidagi tezkorlik va ortiqcha vizual axborot fonida estetik kompensatsiya vazifasini bajaradi. Bo'shliqning "semantik" talqini ham shunga bog'liq: interyerlar ko'pincha ortiqcha predmetlardan tozalanadi, saqlash tizimlari yashiriladi, natijada ko'rinarli bo'sh joy foydalanuvchi harakati va idrokini tartibga soluvchi kompozitsion omilga aylanadi.

Shu bilan birga, natijalar yapon uslubining zamonaviy qo'llanilishida ikki tipdagi transformatsiya mexanizmi mavjudligini aniqladi. Birinchi mexanizm selektiv iqtibos bo'lib, unda shoji-simon panellar, past mebel, neytral palitra yoki zen-bog' motivlari kabi sirtqi belgilar olinadi, biroq modullilik, ritualizatsiya qilingan kundalik amaliyot va bo'shliqning semantik intizomi to'liq tiklanmaydi. Bunday holatda "yaponcha kayfiyat" dekorativ effekt darajasida qolib, interyer tez eskiradigan trendga aylanadi. Ikkinchi mexanizm esa strukturaviy moslashuv bo'lib, unda yapon tamoyillari lokal iqlim, qurilish texnologiyasi va turmush odatlari bilan muvofiqlashtiriladi: masalan, tabiiy shamollatish va yorug'likdan foydalanish, akustik sokinlikni ta'minlash, mebelning ko'p funksiyaliligi va saqlashning integratsiyalashuvi. Bu mexanizmida "yaponcha" ko'rinish ikkilamchi bo'lib, asosiy natija sifatida foydalanuvchi tajribasining barqaror sifati yuzaga chiqadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, zamonaviy dunyodagi eng muvaffaqiyatli ta'sir aynan strukturaviy moslashuv shaklida ro'y beradi.

Olingan natijalar yapon interyerining global dizayndagi ta'sirini minimalizmning umumiy tarixi bilan bog'lash mumkinligini ko'rsatadi, biroq bu bog'lanish soddalashtirilgan genealogiya emas, balki turli madaniy tizimlar o'rtasidagi murakkab tarjima jarayonidir. G'arb dizayn tafakkurida minimalizm ko'pincha funktsional ratsionalizm va sanoat estetikasining davomchisi

sifatida talqin qilingan bo'lsa, yapon an'anasi minimal shakl ortida bo'shliqning semantik faolligi, materialning vaqt bilan "hamkorligi" va kundalik hayotning ritmik tartibi yotishini ta'kidlaydi [2; 3]. Pile tomonidan yapon interyeri tarixiy qatlamlari tahlil qilinganda, shoji va tatami tizimi faqat texnik yechim emas, balki sezgi va xulqni boshqaruvchi muhit yaratishi ko'rsatiladi; bizning natijalar ham zamonaviy interyerda aynan shu boshqaruv mexanizmi qayta paydo bo'layotganini, faqat boshqa materiallar va texnologiyalar orqali amalga oshayotganini tasdiqlaydi [3]. Demak, ta'sirning asosiy obyekti vizual "yaponcha bezak" emas, balki fazoni boshqarishning nozik intizomidir.

Wabi-sabi konsepsiyasiga oid Korenning izohlarida nomukammallik, soddalik va vaqt izining qadriyatga aylanishi yapon estetikasi uchun markaziy deb ko'rsatiladi [4]. Biz aniqlagan material fakturasiga qaytish, yaltiroq sirtlardan qochish, rangni sokinlashtirish tendensiyalari mazkur konsepsiyaning zamonaviy interyerdagi "sekulyar" ko'rinishi sifatida izohlanishi mumkin, chunki u ma'naviy shiorlar orqali emas, balki foydalanuvchi tajribasining psixofiziologik qulayligi orqali o'zini oqlaydi. Shu bilan birga, wabi-sabi ko'pincha ommaviy dizaynda "qo'pol" tekstura yoki ataylab eskirtirilgan predmetlar bilan almashtiriladi; bunday soddalashtirish natijasida estetik tamoyilning ichki etikasi yo'qolishi ehtimoli kuchayadi. Natijalarimizdagi selektiv iqtibos mexanizmi aynan shu riskni ko'rsatadi: konseptual qatlam yo'qolganda, qolgan belgilar tezda modadan qoladigan vizual kodga aylanadi.

Zamonaviy arxitektura nazariyasida Framptonning kritik regionalizm g'oyasi global standartlashuv sharoitida joyning iqlimi, materiali va sezgi tajribasiga tayangan yechimlar orqali qarshilik ko'rsatishni taklif qiladi [8]. Bizning tahlil qilgan strukturaviy moslashuv mexanizmi aynan shunday logikaga yaqin: yapon interyeri tamoyillari boshqa mintaqalarga ko'chirilganda, ular mahalliy iqlim va turmushga moslashsa, natija universal trend emas, balki sezgir, barqaror va "joyga bog'langan" dizayn yechimiga aylanadi. Bu yerda yapon uslubi paradoksal tarzda global dizaynga ta'sir ko'rsatar ekan, u bir vaqtning o'zida mahalliylikni kuchaytirish vositasiga ham aylanishi mumkin. Biroq bu jarayon faqat professional refleksiya mavjud bo'lganda amalga oshadi; aks holda u "import qilingan ekzotika" sifatida iste'mol qilinadi.

Rossiya tadqiqotchilari yapon uy makoni va an'anaviy arxitektura strukturasi haqida yozar ekan, ko'chma to'siqlar va ko'p funksiyali xonalar orqali turmushning elastik tashkil etilishini ta'kidlaydi [5]. Bizning natijalar bu elastiklikning zamonaviy kichik metrajli uy-joylarda ayniqsa dolzarb ekanini ko'rsatadi: shahar uy-joyi qisqargan sari, modullilik va transformatsiyalanuvchanlik estetik tanlovdan ko'ra zaruriyatga aylanadi. Demak, yapon uslubining ta'siri "go'zallik" doirasidan chiqib, funktsional muammolarni hal qilishga ham xizmat qilmoqda. Shu nuqtada yapon interyerining an'anaviy texnologik yechimlarini zamonaviy materiallar bilan qayta o'ylash masalasi yuzaga keladi: shoji printsipli bugun shisha, polikarbonat yoki kompozit panellar bilan bajariladi, biroq yorug'likni filtrlash va chegarani yumshatish funksiyasi saqlanib qoladi.

O'zbek san'atshunosligi va dizaynga oid ishlarda interyerning milliy an'ana va zamonaviylik o'rtasidagi muvozanati masalasi ko'tariladi; bu kontekstda yapon tajribasi "o'zlikni yo'qotmasdan yangilanish" modeli sifatida qiziqarli parallel beradi [6; 7]. Biroq natijalarimiz shuni ko'rsatadiki, yapon uslubidan o'rganish bevosita shakllarni ko'chirish bilan emas, balki metodologik yondashuvni o'zlashtirish bilan samarali bo'ladi: bo'shliqni qadrlash, materialni yashirmaslik, saqlashni integratsiyalash, yorug'likni yumshatish va reja elastikligini

ta'minlash kabi tamoyillar turli madaniy muhitlarda turlicha vizual ko'rinish olishi mumkin. Shunday qilib, ilmiy yangilik sifatida ta'sirni "uslubiy eksport" emas, balki "fazoviy fikrlashning tarjimai" sifatida tushuntirish taklif etiladi; bu yondashuv interyer tadqiqotlarida transmadaniy tahlilning aniqroq mezonlarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Xulosa:

Tadqiqot an'anaviy yapon interyeri uslubining zamonaviy dunyodagi ta'siri, avvalo, bezak elementlari majmuasi sifatida emas, balki fazoni modulli va elastik tashkil etish, tabiiy materiallar orqali taktil-estetik sifat yaratish, hamda yorug'lik va bo'shliqni nozik boshqarish tamoyillari orqali namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Ta'sirning ikki asosiy transformatsiya mexanizmi aniqlandi: selektiv iqtibos, bunda yaponcha ko'rinish sirtqi kodlarga qisqarib qoladi, va strukturaviy moslashuv, bunda tamoyillar mahalliy sharoit bilan uyg'unlashib, foydalanuvchi tajribasini barqaror yaxshilaydi. Ishning nazariy hissasi yapon interyerini global dizayndagi "minimalizm" bilan tenglashtirmasdan, uni fazoviy fikrlash va sezgi tajribasini boshqarish metodologiyasi sifatida konseptualizatsiya qilishdadir. Amaliy jihatdan maqola interyer loyihalashda transmadaniy moslashuv mezonlariga tayanib, dekorativ taqliddan ko'ra funksional-estetik integratsiyani ustuvor qo'yish zarurligini asoslaydi. Kelgusida tadqiqotlar iqlimiy moslashuv, akustik dizayn va turli madaniy muhitlarda foydalanuvchi xulqini empirik o'rganish bilan boyitilishi maqsadga muvofiq.

Ishlatilgan adabiyot:

1. Ито Т. Традиционная японская архитектура. Москва: Стройиздат, 1985. 256 с.
2. Tanizaki J. In Praise of Shadows. New Haven: Yale University Press, 1977. 96 p.
3. Pile J. F. A History of Interior Design. New York: John Wiley and Sons, 2009. 464 p.
4. Koren L. Wabi-Sabi for Artists, Designers, Poets and Philosophers. Berkeley: Stone Bridge Press, 2008. 112 p.
5. Григорьева Т. П. Японский дом: пространство и культура. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2003. 240 с.
6. Abduqodirov A. Interyer dizayni asoslari. Toshkent: O'zbekiston badiiy akademiyasi nashriyoti, 2018. 180 b.
7. Karimov S. Zamonaviy dizaynda an'ana va innovatsiya uyg'unligi. Toshkent: Fan, 2020. 200 b.
8. Frampton K. Modern Architecture: A Critical History. London: Thames and Hudson, 2007. 424 p.